

AZ OROSZORSZÁGI FÖDERÁCIÓ NEMZETISÉGI POLITIKÁJÁNAK NÉHÁNY SAJÁTOSSÁGA¹

A közelmúltban látott napvilágot az oroszországi „KSH”, a Roszkomsztat egy közleménye, amely szerint az Oroszországi Föderációban 2010 és 2013 között népszámlálásra kerül sor. Egy olyan soknemzetiségű országban, mint Oroszország, ennek különösen nagy a jelentősége, hiszen korántsem mindegy, hogy a legutolsó, a 2002-ben végrehajtott népszámlálás adatai szerint meglévő mintegy 170 nép és etnikai népcsoport közül mennyien és hogyan „élték túl”, illetve élték-élik meg az elmúlt évtized politikai és gazdasági megrázkódtatásait.

Írásom e hatalmas, két kontinensre is kiterjedő ország egyik etnikailag talán legsokszínűbb és konfliktusokban is az egyik „leggazdagabb” tájegységéről, a Kaukázusról készülő nagyobb lélegzetű írásom előtanulmánya.

Oroszország – illetve hivatalos nevén az Oroszországi Föderáció (*Rosszijszkaja Fegyerácija*) – területét tekintve a volt Szovjetunió 22,4 millió négyzetkilométeréből 10 075 négyzetkilométert, 291 milliós lakosságából pedig 149 milliót „örökölt”. Fővárosa a 9 millió lakosú Moszkva, amelynek lélekszáma az agglomerációval és a tranzittal együtt jóval meghaladja a „napi” 10 milliót.²

Oroszország – 1922. december 30-tól kezdve, egészen a Köztársaság Legfelsőbb Tanácsának az „állami szuverenitásról” 1990-ben elfogadott nyilatkozatáig – lényegében a Szovjetunió részeként meglehetősen korlátozott önállóságot élvezett. Az ország történelmének ekkor megkezdődött alapvetően új szakasza, az önálló orosz államiság és a demokratikus átalakulás időszakában új távlatokra tett szert az 1991. augusztusi sikertelen puccsot követően, illetve amikor 1991. december 8-án megszűnt létezni a Szovjetunió. A Szovjetunió szétesése és az úgynevezett „utódállamok” – köztük maga az Oroszországi Föderáció – létrejötte az addigi uniót alkotó, etnikailag elkülönült köztársaságok függetlenné válásával valósult meg.

A mai Oroszország államiságának lényegi alkotóeleme a föderatív államforma. „Az Oroszországi Föderáció az Orosz Állam, az Orosz Köztársaság, az Oroszországi Szovjet Szövetségi Szocialista Köztársaság és a Szovjetunió jogainak örököse

¹ A tanulmány megjelent: TÖMÖSVÁRY 2009.

² TÖMÖSVÁRY–NAGY 1999: 9.

és jogutódja” – mondja ki egy 1999-ben elfogadott és ma is érvényben lévő, éppen a nemzetiségi kérdés egyik fontos problémakörével foglalkozó törvény.³ Ez azt jelenti, hogy a mai, a „putyini” és a „medvegyevi” korszak Oroszországa is magáénak vallja és magáénak is érzi az orosz történelmi kontinuitás révén nyert örökséget. Ennek az örökségnek az egyik igen fontos területe az a hosszú évszázadokon keresztül formálódó nemzetiségi és etnikulturális problémakör, amely a harmadik évezred Oroszországot a külvilág számára is jól érzékelhetően áthatja.

Talán éppen erre az örökségre jelentenek nagy veszélyt azok az esetenként etnikai, illetve vallási köntösben jelentkező regionális konfliktusok, amelyek ugyan a nemzeti függetlenséget és a népek önrendelkezési jogának érvényre juttatását tűzték ki célul, de „teljes sikerük” esetén olyan folyamatot indíthatnak el, amely végső soron az Oroszországi Föderáció dezintegrációjához vezetne.

TÖRTÉNELMI GYÖKEREK

A „közelmúlt” és a „régmúlt” valamennyi orosz államalakulatának közös jellemző vonása volt, hogy „soknemzetiségű” jelzővel illették. „Oroszország létezésének az alapja a soknemzetiségű közösség és a nemzetek közötti egység”, illetve „[a] mai Oroszország – a nemzetek és kultúrák történelmileg megszenvedett társadalmi-politikai és szellemi közössége” – írja Ramazan Abdulatyipov, a nemzetiségi kérdés egyik legismertebb kortárs orosz szakértője.⁴

Oroszország etnikai térképe és kulturális sokszínűsége hosszú évszázadokon keresztül és számtalan tényező hatása révén alakult ki, illetve formálódott. E tényezők legfontosabbjai közé sorolhatók:

- ♦ az önkéntes és irányított (esetenként kikényszerített) migráció;
- ♦ a közvetlen környezet politikai, gazdasági, kulturális és vallási hatásai.

Az etnikai fejlődés legérdekesebb és „legintenzívebb” területei kezdetben Oroszország olyan tájegységei voltak, amelyek földrajzi elhelyezkedésük és adottságaik következtében a legexponáltabbnak számítottak: mindenekelőtt az Altáj és a Kaukázus vidéke, a Fekete-tenger melléke, az Urál vidéke, az alsó Volga és a Don melléke, de idesorolható Szibéria egy része is. E területet érintették leginkább a népvándorlás hullámai (itt „fordultak meg” a kazárok, a hunok, a besenyők, az avarok, az alánok,

³ A külföldön élő orosz nemzetiségek érdekében folytatott állami politikáról elfogadott 99/1999. számú szövetségi törvény (1999. 05. 24.): Preambulum.

⁴ ABDULATYIPOV 2000: 31, 373.

a bolgárok, a finnugorok stb.), és nem véletlenül éppen e területeken alakultak olyan korabeli jelentős államok, mint a Kazár Kánság, a Kijevi Oroszország, a Kaukázusi Albánia, Nagy-Bulgária, valamint az Arany Horda időszakának tatár birodalma.

Már az i. e. 4. századtól kezdve fokozatosan formálódott a későbbi soknemzetiségű orosz állam, amely Kijev, Novgorod, majd Moszkva vezetésével olyan nemzeteket, nemzetiségeket és népcsoportokat integrált, mint kezdetben a szkíták, a szarmaták, a mordvinok, a karélok, a hantik, a manszik, a komik, a tatárok, a csuvasok, az udmurtok és a szláv-oroszok, illetve később a burjátok, a szibériai tatárok, a csukcsok.

Kezdetben a tatárok, majd később – az Arany Horda birodalmának szétesését követően – a Litván Hercegség ellen vívott harcok során a 16. században (III. Iván korában) végleg megerősödött a Moszkva-központú orosz állam. Ezt követően a törökökkel és a perzsákkal vívott háborúk időszakában (17. század) a kaukázusi népek egész sora került orosz fennhatóság alá. A kor érdekessége volt, hogy egy részük – erős védelmezőt látván az oroszokban – maga kérte az orosz „állampolgárságot”.

A cári Oroszország kemény gyarmatosító politikát folytatott, és könyörtelenül annektálta még a legjobban szervezett nemzetállamokat is. Célja a más nemzetek teljes asszimilálása, „eloroszosítása” volt. Andrej püspök (korábban Uhtomszkij herceg) írta erről 1908-ban:

„Kétségtelen, hogy a történelem folyamatának eredményeként a kisebb nemzetek össze kell, hogy olvadjanak a nagyobbbal. Ez lesz a sorsa minden bizonynyal a Volga melléki más nemzetiségűeknek is. A kérdés csupán az, hogy erősítik-e ezzel az orosz népességet?”⁵

Az „eloroszosítás” és a pravoszláv-keresztény vallásra történő „áttérítés” kemény, agresszív szakasza első ízben a liberálisabban és felvilágosultabban gondolkodó II. Katalin uralkodása alatt enyhült, aki a muszlimokkal kapcsolatban hirdetett először az orosz történelem során vallási türelmet. Ennek ellenére a muszlimokkal, sőt a grúz és örmény katolikusokkal szembeni támadások egészen a 20. század elejéig napirenden voltak. Bármilyen előjogot csakis „megkeresztelkedett más nemzeti-ségű” szerezhetett. A más vallású idegenek (*tuzemci* vagy *inorodci*) semmi jóra nem számíthattak! „A más nemzetiségűek eloroszosítása az új kaukázusi adminisztráció fő feladata, az iskola pedig megvalósításának a legjobb fegyvere lett.”⁶ Különösen a cári időszakban erősödött fel – de napjainkban is számottevő – Oroszországban az antiszemitizmus.

⁵ DJAKIN 1998: 15.

⁶ DJAKIN 1998: 29.

Természetesen a cárizmus időszakában is tettek különbséget – a nemzeti-etnikai sajátosságok figyelembevételével – az egyes nemzetekkel kapcsolatos nemzetiségi politika gyakorlati realizálása során. Így például a Finn Nagyhercegség különleges jogi státusszal bírt Oroszországon belül, és viszonylag széles körű autonómiát kapott. Többek között saját alkotmánnyal rendelkezett, amelyet azonban (természetesen) a cár hagyott jóvá. Ugyancsak különleges státusszal bírt a lényegében orosz fennhatóság alatt álló Lengyel Királyság is. A Baltikumot adminisztratív-területi szempontból hagyományos módon kormányzóságokra (guberniumokra) osztották fel, az orosz cár azonban különösebben nem avatkozott be a kormányzóságok belső etnikai, illetve etnokulturális ügyeibe.

A 18. század végén a Keleti- (Balti)-tenger melléke és Besszarábia is autonóm státusszal rendelkezett. Közép-Ázsiában megalakították a Turkesztáni vidéket – élén a főkormányzóval (generálgubernátor) –, s a Buharai Emirátus és a Hirinszki Kánság is megőrizhette jelképes önálló államiságát – természetesen Oroszország protektorátusa alatt.

Az állami szintű orosz nemzetiségi politikában gyökeres fordulatot jelentett az 1917. évi októberi forradalom. Már 1917 novemberében megjelent a Népbiztosok Tanácsának egyik első intézkedése, *Oroszország népei jogainak deklarációja* címmel. 1918 januárjában megalakult az Oroszországi Föderáció, s a júliusban elfogadott Alkotmány is rögzítette a föderatív államformát.

Ezt követően sorra alakultak meg az Oroszországon belüli első, autonóm államisággal rendelkező területek: Kabard- és Balkárföld, a Karacsáj–Cserkesz, a Csecsen, az Ingus, az Észak-Oszét Autonóm Terület (mindannyian az 1921-ben létrejött Hegyi Autonóm Szovjet Szocialista Köztársaság bázisán). Ezzel párhuzamosan számos nemzeti államisággal rendelkező képződmény alakult meg a Volga mentén, az Urál vidékén és az Észak-Kaukázusban. Közülük is külön említést érdemel a Baskír, a Tatár, a Dagesztáni, a Jakut, a Krími, az Abház és az Adzsar Autonóm Szovjet Szocialista Köztársaság.

Ezek a viszonylagos autonómiával rendelkező köztársaságok, illetve autonóm területek a régi közigazgatási egységek határain belül alakultak meg. A Szovjetunió megalakulásáig mintegy harminc ilyen autonóm nemzeti államalakulat jött létre. Az 1936-ban elfogadott „sztálini alkotmány” már 11 szövetségi és 20 autonóm köztársaságról, 8 autonóm területről és 8 nemzetiségi körzetről tesz említést. Az októberi forradalmat követően létrejött nemzetállamok megalakulásának folyamata ösztönösen demokratikus jellegű volt, amelynek során azonban mindvégig jól megfigyelhető és jól érzékelhető volt az adott nemzetiségi terület és az orosz állami vezetés kapcsolata.

A háború előtti, majd az azt követő években tovább bővült a Szovjetunió belüli önálló államok száma a balti államokkal, Nyugat-Ukrajnával és Belarusszal. A nemzetállamok határai átszabásának ijesztő kísérőjelensége volt az egyes nemzetekkel szembeni represszió. Az 1939 és 1945 közötti években a Volga melléke, a Kaukázus és a Krím számos nemzetiségét telepítették ki erőszakkal Közép-Ázsiába, Kazahsztánba és Szibériába – nemzeti államalakulatuk egyidejű felszámolása mellett.

1957-ben – a németek és a krími tatárok kivételével – számos repressziót elszenvedett nemzetiséget visszatelepítettek eredeti lakóhelyére, és visszaállították korábban megszüntetett autonómiájukat is. E politika következményeként a Szovjetunió – szétesését megelőzően – 15 szövetségi és 8 autonóm köztársaságból, 8 autonóm területből és 10 autonóm nemzetiségi körzetből állt.

A NEMZETISÉGI KÉRDÉS AZ OROSZORSZÁGI FÖDERÁCIÓBAN

1990 júniusában, a népi küldöttek I. kongresszusán elfogadták az Oroszország állami szuverenitásáról szóló nyilatkozatot, létrehozták a köztársaság (lényegében első) kétkamarás parlamentjét, a Köztársasági Tanácsból és a Nemzetiségek Tanácsából álló választott Legfelső Tanácsot. A Nemzetiségek Tanácsa volt hivatott biztosítani a nemzetek és nemzetiségek, illetve népcsoportok érdekeinek védelmét – összhangban a soknemzetiségű orosz állam érdekeivel. E funkcióját a Nemzetiségek Tanácsa 1993 októberéig lényegében eredményesen teljesítette:

- ♦ kezdeményezésére egy sor fontos törvényt fogadtak el, amelyek biztosították a legfontosabb nemzetiségi problémák kezelését és megoldását a társadalmi és gazdasági, illetve a szellemi és kulturális szférában, s hozzájárultak a nemzetiségi ellentétek csökkentéséhez, valamint a nemzetiségek közötti kapcsolatok stabilizálásához;
- ♦ a Tanács erőfeszítéseinek köszönhetően sikerült újjászervezni az 1920-as években egyszer már jól bevált Goszkomnacot, vagyis a Nemzetiségek Állami Bizottságát, amely lényegében a végrehajtó hatalmi ágazat nemzetiségi politikájának alakításával foglalkozó szerv volt.⁷

Az 1991-ben – a Szovjetunió megszűnését, illetve az Oroszországi Föderáció megalakulását követően – megindult önállósodási hullám az akkori Oroszország számos önálló nemzetet alkotó elemét magával ragadta, és azt a folyamatot, amely az ország

⁷ Goszkomnac – Goszudarsztvennij Komitet Nacionalnosztvej (Nemzetiségek Állami Bizottsága).

nemzeti-etnikai alapon történő további dezintegrációját okozhatta volna, az 1992. március 21-én aláírt föderációs szerződéssel sikerült megállítani.

A szerződés tételeinek jelentős részét beépítették az 1993. december 12-én népszavazással elfogadott, úgynevezett „jelcini alkotmányba”. Valójában ez volt az „új Oroszország” első olyan dokumentuma, amely jogi érvennyel bíró alaptörvényként rögzítette a Föderációt alkotó szubjektumok – s ezáltal a szubjektumokban élő nemzetiségek – alapvető státuszát és mozgásterét.

A dezintegrációs törekvések közül a legnagyobb problémát az orosz politikai vezetés számára a Csecsen Köztársaság (Icskéria) önállósodási kezdeményezései jelentették, amelyet az immár több mint egy évtizede tartó polgárháborúban sem sikerült igazán kezelni, még kevésbé megoldani. Az 1997-ben nagy nehézségek árán összehozott „megbékélési okmány” Csecsenföld jogi státuszának kérdésében ötéves moratóriumot írt elő, amely 2002-ben járt le. Az azonban csak igen nehezen volt prognosztizálható, hogy – éppen a 2001. szeptember 11-én, az Egyesült Államok területén elkövetett terrortámadást követően kialakult helyzet miatt – létrejöhet-e a független csecsen állam, mert ez precedensértékű lehetett volna, s ennek kapcsán a regionális szeparatizmus továbbterjedése óriási veszélyeket és belpolitikai instabilitást „eredményezhetne” Oroszország számára. Ez nem állt és ma sem áll sem Moszkva, sem a világ közösségének érdekében. A két csecsen–orosz „háború” időszakának történései is azt bizonyították, hogy a nemzetközi közösség is az államok területi egységének védelmét, a nemzetközi *status quo*t tekintette védelemre érdemesebbnek a népek önrendelkezési jogának elvénél – ezért is támogatta közvetve Moszkvát a csecsen kérdés alapproblémájának kezelésében, Oroszország területi egységének megőrzésében.

Ezzel párhuzamosan érdekes jelenségnek lehettünk tanúi: a föderációs szubjektumok nagy részében – e szubjektumok népei, nemzetiségei nemzeti identitásának erősödésével egy időben – kezdett háttérbe szorulni az orosz nyelv és az orosz kultúra. Ennek ellensúlyozására az Oroszországi Föderáció állami szervei és társadalmi szervezetei széles körű kampányba kezdtek: kiállításokat, irodalmi és művészeti napokat, heteket szerveztek *Lermontovi napok*, *200 éves Puskin* és *Az orosz fűvös zene fesztiválja* címmel. Az Oroszországi Föderáció kormánya célprogramot fogadott el az orosznyelv-oktatás erősítése érdekében a föderációs szubjektumokban. Hasonló céllal fogadták el „az orosz nyelv mint állami nyelv státuszáról” szóló törvényt is.

Az Oroszországi Föderáció területén mintegy 170 különféle nemzetiség, nép, illetve népcsoport él.⁸ Ezek együttes létezése a valóságban is a sokféleség sajátos egységét jelenti, hiszen mindannyiuk történelme, kultúrája, nyelve, életformája

⁸ ABDULATYIPOV 2000: 381.

ezer szállal kapcsolódik össze, s ez fogalmazódott meg az Oroszországi Föderáció új, 1993-ban elfogadott Alkotmányában is: „Mi, a soknemzetiségű Oroszország népe, amelyet a közös sors egyesít földünkön [...]”⁹

Napjainkban a népek önrendelkezési, önmeghatározási joga egyre nagyobb szerepet kap a világban, és a nemzetközi jog általánosan elfogadott normájává vált. Az orosz politikai vezetés ezt felismerve számos jól érzékelhető lépést is tett az állami szintű nemzetiségi politika területén. Ezek közül is talán a legfontosabb az „Oroszországi Föderáció kis létszámú, őshonos népei jogainak garanciáiról” szóló, 1999. április 30-án hatályba lépett törvény, amely egyértelműen meghatározza az Oroszországi Föderáció, a föderációs szubjektumok államhatalmi szerveinek és az önkormányzati szerveknek a kis létszámú, őshonos népek jogainak biztosításával kapcsolatos kötelezettségeit és feladatait, illetve az e népcsoportokhoz tartozó személyek jogait.

A nemzetiségi kérdés megfelelő szinten történő kezelése érdekében Vlagyimir Putyin elnök 2001 novemberében megszüntette a Nemzetiségügyi és Föderációs Minisztériumot (a korábbi minisztérium funkcióinak egy részét – főként a közigazgatási kérdésekkel kapcsolatosakat – megosztották több tárca között), és döntést hozott egy új minisztérium létrehozásáról, amelynek feladata az Oroszországi Föderáció nemzetiségi politikájának formálása, illetve a nemzetiségi politika kérdéseinek konkrét kezelése lett. A minisztérium élére 2001. december 6-án az elnök Vlagyimir Zorint nevezte ki. (Zorin korábban az Állami Duma Nemzetiségi Ügyek Bizottságának elnöke volt, majd a Volga melléki Szövetségi Körzet elnöki megbízottjának – Szergej Kirijenko volt miniszterelnöknek – a helyetteseként tevékenykedett.)

Zorin különösen jól ismerte a csecsen kérdéskört, mert az első csecsen–orosz „háború” idején a béketárgyalásokon részt vevő orosz delegáció helyettes vezetője volt. Miniszteri kinevezése jelzésértékűnek bizonyult a csecsen válság kezelésére vonatkozó szándékokat illetően. Moszkva legutóbbi megnyilvánulásai arra utalnak: az orosz politikai elit tisztában van azzal, hogy a nemzetiségi politika jelenlegi legfontosabb feladata az észak-kaukázusi kérdéskör és a menekültprobléma kezelése.

A deklaratív szintű orosz nemzetiségi politika megnyilvánulásaiából arra lehet következtetni, hogy a jövőben az országon belüli nemzetiségi politikában a hangsúlyok a szövetségi szintről a föderációs szubjektumok szintjére kerülnek át. E politikának a vallástól, a nemzetiségtől és az etnikulturális azonosságtól függetlenül biztosítania kell az egyenlő jogokat az Oroszországi Föderáció bármelyik szubjektumában az állampolgárok számára.

⁹ Az Oroszországi Föderáció Alkotmánya 1993: 3.

A NEMZETISÉGI KÉRDÉS „MÁSİK” OLDALA

A Szovjetunió felbomlását és az „utódállamok” megalakulását követő időszakban az orosz politikai elit olyan problémakörrel találta szemben magát, amelyre korábban talán nem is gondolt. Nevezetesen azzal, hogy a soknemzetiségű birodalom egykori vezető népeként azt kell „megérnie”, hogy mintegy 29 millió orosz a volt Szovjetunió területén újonnan létrejövő „idegen” nemzetállamokban nemzeti kisebbségbe került. S bár a nemzetállam és a kisebbségek alapvetően nem zárják ki egymást – sőt az államalkotó nemzet részeként e kisebbségek saját identitásukat a legtöbb esetben éppen az államalkotó nemzetből vezetik le –, mégis az utódállamok nagy részében súlyos problémát jelentett és jelent ma is a különböző arányú orosz nemzeti kisebbség és az államalkotó nemzet viszonya. Ez a probléma mindenekelőtt a Baltikumban és a Kaukázus térségében jelentkezett meglehetősen éles formában, de a közép-ázsiai köztársaságok egy részénél is igen erősen érzékelhető volt és érzékelhető ma is.

Az orosz politikai vezetés 1991 és 1998 között (talán csak a „Dnyeszter melléki Köztársaság” viszonylag nyílt támogatása kivételével) csupán gyenge kísérleteket tett arra, hogy politikai vagy jogi úton elfogadhatóan rendezze az Oroszországi Föderáció határain kívül élő oroszok helyzetét. Az első igazán jól érzékelhető lépés e területen az 1999. május 24-én „a határon túl élő honfitársakkal kapcsolatos állami politikáról” elfogadott szövetségi törvény volt, amely tisztázta a kérdéskörrel kapcsolatos legfontosabb fogalmakat (például hogy mit is jelent a „honfitárs” szó, kik tartoznak e fogalom körébe stb.), a honfitársakkal kapcsolatos állami politika legfontosabb alapelveit és céljait, valamint a törvényhozó és a végrehajtó államhatalmi szervek e politika végrehajtásával kapcsolatos legfontosabb tennivalóit.

A határon túli orosz nemzeti kisebbségekkel foglalkozó állami szervek és szervezetek közül is elsősorban a Külügyminisztérium, a Művelődési Minisztérium és a Határon Túli Oroszok Központja (*Rosszszarubezscentr*) tett számos jól érzékelhető, konkrét lépést, mindenekelőtt az orosz nyelv oktatása, az orosz nyelvű kulturális értékek népszerűsítése, valamint a „közelkülföld” országában élő orosz ajkú nemzeti kisebbség jogainak védelme ügyében.

A törvény hatálybalépését követően beindult és a lakosság széles rétegei által támogatott gyakorlati politikai tevékenység eredményeként 2001 novemberében végre sor kerülhetett a határon túli oroszok I. kongresszusának megrendezésére. A kongresszus kimondta, hogy az orosz nép államalkotó nemzet, s az orosz ajkú nemzeti kisebbség Kaukázusból és más régiókból történő kiszorítása gyengíti az orosz államiságot, és hozzájárul a nemzetiségi és regionális ellentétek kiéleződéséhez.

A kongresszus döntése értelmében 2002. január 31-ig kidolgozták a hároméves időtartamra szóló intézkedési programcsomagot. Ennek következményeként az Oroszországi Föderáció Külügyminisztériumában megkezdődött a határon túli oroszokkal kapcsolatos külpolitikai tennivalók kidolgozása. A központi költségvetésből 135 millió rubelt különítettek el e célra (mintegy 4,4 millió USD), de ezen összeget kiegészítik a különböző regionális programok alapján biztosított támogatások. (Például a Moszkvai Önkormányzat egymaga 120 millió rubellel támogatja a program végrehajtását.) A programok végrehajtására biztosított összegek kezelője egy Kormánybizottság, amely dönt a pénz felhasználásáról.

Az egyes célprogramok végrehajtásának segítésére a Külügyminisztériumon belül munkacsoportok alakultak, amelyek az alábbi területeken fejtették ki tevékenységüket:

- ♦ jogi segítségnyújtás és a követendő magatartás országonként differenciált stratégiájának kidolgozása;
- ♦ az orosz kisebbségi társadalmi szervezetek támogatása;
- ♦ a kulturális, vallási, sportolói csoportok, illetve a háborús veteránok nemzeti csoportjainak támogatása;
- ♦ a szociális szempontból védtelen csoportok támogatása;
- ♦ problémafeltáró, kutatási-szakértői munkacsoportok működtetése.

Bár a program kidolgozása beindult – annak formálásába és végrehajtásába a tervek szerint bekapcsolódtak az Oroszországi Föderáció legfontosabb minisztériumai, oktatási intézményei –, konkrét szervezeti struktúra az egész kérdéskör kezelésére csak két évvel később jött létre, amikor 2004-ben ezekből a munkacsoportokból létrehozták a Külügyminisztérium Határon Túli Oroszokkal Foglalkozó Főosztályát. Igaz, a Főosztály a hasonló elnevezésű kormányzati szervvel (Határon Túli Oroszok Kormánybizottsága) közösen nagy elánnal látott munkához, és az orosz kultúra népszerűsítése, valamint az orosznyelv-használat erősítése érdekében valóban hathatós és elismerésre méltó munkát végzett.

Egy 2007. évi statisztikai adat szerint Oroszország lélekszáma az ezredfordulót követően évente mintegy 700 ezer fővel csökkent, és a jövőben is hasonló nagyságrendű csökkenést prognosztizálnak. A csökkenés mértékének megállítása érdekében még Vlagyimir Putyin elnöksége idején elnöki rendelettel meghirdették a *Honfitársak* elnevezésű állami programot az Oroszországi Föderációba önként áttelepülő, külföldön élő orosz ajkúak részére. A 2006. június 22-ei 637. számú elnöki rendelet

leegyszerűsített adminisztratív procedúrát, állami garanciákat és szociális támogató rendszert biztosít az áttelepülőknek – a munkaképes korú lakosság megőrzése érdekében.¹⁰

További konkrét szervezeti struktúraként 2008 szeptemberében hozták létre az 1315. számú elnöki rendelettel „a FÁK-országok, valamint a határon túli orosz nemzetiségűek ügyeivel és a nemzetközi humanitárius együttműködés kérdéseivel foglalkozó Szövetségi Hivatalt” (*Rosszotrudnyicsesztvo*). A szervezet elnöke Farit Mubaraksevicz Muhametsin orosz diplomata lett, akit egyben az Oroszországi Föderáció elnökének a FÁK-tagállamokkal való kapcsolatokért felelős külön megbízottjává is kinevezett Dmitrij Medvegyev elnök.¹¹

A Hivatal a Külügyminisztérium háttérintézményeként oldja meg feladatait, de erős „elnöki felügyelet” mellett. A világ 68 országában van képviselte (képviselője), amelyek (akik) az adott országban tevékenykedő orosz diplomáciai képviselő állományába tartoznak. Ezenkívül 52 helyen az Orosz Tudomány és Kultúra Központjaként vannak jelen, illetve 26 önálló képviselőt üzemeltetnek. Mind a képviselők, mind a képviselők tevékenységét és működését – az Oroszországi Föderáció kormányának közreműködésével – az elnök szabályozza.

Tevékenységük során prioritást élveznek a FÁK országai. Ezt jól mutatja, hogy 2009-ben új Orosz Tudomány és Kultúra Központja nyílt meg Moldovában, Azerbajdzsánban és Örményországban, illetve megnyitásra előkészítették az épületeket Kazahsztánban és Ukrajnában. Aláíráshoz közeli állapotban van a megállapodás Belarusszal, Kirgizisztánnal, Tádzsikisztánnal és Türkmenisztánnal.

A Hivatal feladatait az Oroszországi Föderáció Külügyminisztériumával, az érintett nemzetközi, illetve hazai regionális szervezetekkel együttműködve oldja meg, többnyire az adott föderációs szubjektumokkal aláírt kétoldalú együttműködési megállapodások alapján.

Külföldön folytatott tevékenységének egyik fő célja a modern Oroszország anyagi és szellemi potenciáljának bemutatása, ennek érdekében együttműködik elsősorban a FÁK országai, de valamennyi más ország állami és nem kormányzati struktúráival, egyházi és vallási szervezeteivel, különösen a tudományos, kulturális, humanitárius és információs területeken.

A Hivatal a Művelődésügyi Minisztériummal együttműködve kidolgozta az *Orosz nyelv* elnevezésű, a 2011–2015 közötti időszakra szóló föderációs célprogram tervét, amelynek középpontjában két fő cél áll:

¹⁰ Lásd: <https://rs.gov.ru/>

¹¹ Lásd: <https://rs.gov.ru/>

- ♦ az orosz nyelv mint a FÁK-on belüli integrációs folyamatok egyik fő eszkö-
zének és tényezőjének az erősítése;
- ♦ az orosz nyelv, illetve a nyelvi kultúra hagyományainak ápolása és erősítése,
a külföldön élő orosz ajkúakkal fenntartott tudományos, kulturális, gazdasági
és egyéb kapcsolatok eszközeként.

A kérdéskörrel kapcsolatos néhány táblázat adatai jól mutatják a nemzetiségi kérdés összetettségét. A statisztikai adatok nagy része az 1992-ben megjelent statisztikai évkönyv adatai alapján került be az anyagba. Ezeket az adatokat azonban több (magyar és orosz) forrás 1994-ben, illetve 1995-ben egyaránt megerősítette.¹²

8.1. táblázat. *Nemzetiségi megoszlás*

Nemzetiségek	Létszám (fő)	Arányuk az összlakossághoz (%)
Mindösszesen	147 022 000	100,000
Oroszok	119 866 000	81,500
Tatárok	5 522 000	3,800
Csuvasok	1 774 000	1,200
Dagesztán népei	1 749 000	1,200
Baskírok	1 345 000	0,900
Mordvinok	1 073 000	0,700
Csecsenek	899 000	0,600
Udmurtok	715 000	0,500
Marik	644 000	0,400
Avarok	544 000	0,400
Zsidók	537 000	0,400
Burjátok	417 000	0,300
Oszétek	402 000	0,300
Kabardok	386 000	0,300
Jakutok	380 000	0,300
Darginok	353 000	0,200
Komik (zürjének)	336 000	0,200
Kumikok	277 000	0,200
Lezginek	257 000	0,200

¹² Народы России. Энциклопедия 1994.

Nemzetiségek	Létszám (fő)	Arányuk az összlakossághoz (%)
Ingusok	215 000	0,100
Tuvaiaik	206 000	0,100
Karacsájak	150 000	0,100
Komi-permjákok	147 000	0,100
Kalmükök	125 000	0,100
Karélók	125 000	0,100
Adigék	123 000	0,100
Lakok	106 000	0,100
Tabaszanok	94 000	0,060
Hakaszok	79 000	0,050
Balkarok	78 000	0,050
Nogajok	74 000	0,050
Altájaiak	69 000	0,050
Cserkeszek	51 000	0,030
Nyenyecsek	34 000	0,020
Evenkik	30 000	0,020
Hantik	22 000	0,020
Rutulok	20 000	0,010
Agulok	18 000	0,010
Csukcsok	15 000	0,010
Korjakok	8 900	0,010
Manszik	8 300	0,010
Cahurok	6 500	0,004
Dolganok	4 900	0,003

Megjegyzés: Az összes többi (fel nem sorolt) nép-
és nemzetiségi csoport – számuk száznál is többet tesz
ki – együttes létszáma meghaladja a 7 millió főt

Forrás: NANOVSZKY 1995: 42

8.2. táblázat. Az orosz lakosság létszáma a „közelkülföld” országaiban

Nemzetiségek	Létszám (fő)	Arányuk az összlakossághoz (%)
Ukrajna	12 115 000	23,6
Kazahsztán	7 775 000	47,2
Üzbegisztán	2 329 000	11,8
Belarusz	1 497 000	14,7
Kirgizisztán	1 128 000	26,5
Lettország	952 000	35,7
Azerbajdzsán	701 000	10,0
Moldávia	657 000	15,2
Tádzsikisztán	534 000	9,0
Grúzia	534 000	9,9
Észtország	510 000	32,6
Türkmenisztán	411 000	11,6
Litvánia	371 000	10,1
Örményország	57 000	1,7
Összesen	29 571 000	–

Forrás: Народы России. Энциклопедия 1994: 63

Az Oroszországi Föderáció mai határain kívül élő oroszok száma egyébként folyamatos növekedést mutat. Amíg 1926-ban 5 millió 764 ezer fő, 1959-ben 16 millió 250 ezer fő, addig 1991-ben már 29 millió 568 ezer orosz élt Oroszországon kívül.

A jelenlegi orosz politikai vezetés egyik igen nagy gondja a Szovjetunió felbomlását követően külföldre „került” és ennek következtében az Oroszországi Föderáció határain kívül élő orosz nemzetiségű lakosság anyaországba „áthallatszó” problémáinak kezelése. Különösen gondot jelent ez a Baltikumban, rendkívül sajátosan jelentkezik a Kalinyingrádi körzetben, de nagy problémát jelent a Kaukázus és a közép-ázsiai térség egyes országaiban is. Moszkva sikeres nemzetiségi politikája az Oroszországi Föderáció belső egységét erősítheti – közvetve a Föderáció létét is biztosíthatja! –, míg sikertelen nemzetiségi politikájának éppen ezért nemcsak súlyos belpolitikai következményei, hanem igen jelentős külpolitikai vonzatai is lehetnek.

A bevezetőben jelzett népszámlálás vélhetően választ ad majd az Oroszországi Föderáció nemzetiségi politikájának hatékonyságával kapcsolatos kérdések egy részére is.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- АВДУЛАТИПОВ, Ramazan Gadzsimuratovics [АБДУЛАТИПОВ, Рамазан Гаджимурадович] (2000): *Национальный вопрос и государственное устройство России*. Москва: Славянский диалог.
- Az Oroszországi Föderáció Alkotmánya [Конституция Российской Федерации] (1993). Москва: Юридическая литература.
- ДЯКИН, Valentyin Szemjonovics [ДЯКИН, Валентин Семёнович] (1998): *Национальный вопрос во внутренней политике царизма (XIX — начало XX вв.)*. Санкт-Петербург: ЛИСС.
- NANOVFSZKY György szerk. (1995): *Oroszország. Tények és adatok 1995*. Budapest: Teleki László Alapítvány.
- Народы России. Энциклопедия (1994). Москва: Научное издательство большая Российская Энциклопедия.
- TÖMÖSVÁRY Zsigmond (2009): Az Oroszországi Föderáció nemzetiségi politikájának néhány sajátossága. *Felderítő Szemle*, 8(3), 83–94.
- TÖMÖSVÁRY Zsigmond – NAGY László (1999): *Oroszország a harmadik évezred küszöbén*. Budapest: Honvéd.